

METAFORA TUSHUNCHASI VA KONTSEPTUAL METAFORA NAZARIYASI: IQTISODIY DISKURS KONTEKSTIDA TAHLIL

Narziyev Navruz Tollibayevich

SamISI katta o'qituvchisi

Navruznarziyev86@gmail.com

***Annotatsiya.** Ushbu tadqiqot zamonaviy o'zbek iqtisodiy diskursida qo'llaniladigan metaforalarni kognitiv lingvistika nuqtai nazaridan tahlil qilishga bag'ishlangan. Ishning asosiy maqsadi George Lakoff va Mark Johnson tomonidan ishlab chiqilgan kontseptual metafora nazariyasiga tayangan holda, iqtisodiy matnlardagi (rasmiy hujjatlar va OAV) metaforik modellarni aniqlash, ularni tasniflash va kognitiv-pragmatik xususiyatlarini ochib berishdan iborat. Iqtisodiyot kabi abstrakt sohalarda metaforalar murakkab jarayonlarni soddalashtirish va tushunishni osonlashtirish uchun zaruriy mexanizm bo'lib xizmat qiladi.*

***Kalit so'zlar:** kontseptual metafora, iqtisodiy diskurs, kognitiv lingvistika, o'zbek tili, terminologiya, manba domeni, maqsad domeni.*

THE CONCEPT OF METAPHOR AND CONCEPTUAL METAPHOR THEORY: ANALYSIS IN THE CONTEXT OF ECONOMIC DISCOURSE

Narziyev Navruz Tollibayevich

Senior Lecturer, Samarkand Institute of Economics and Service

***Abstract.** This study is devoted to the analysis of metaphors used in contemporary Uzbek economic discourse from the perspective of cognitive linguistics. The main objective of the research is to identify, classify, and analyze the cognitive and pragmatic characteristics of metaphorical models in economic texts (including official documents and mass media) based on the conceptual metaphor theory developed by*

George Lakoff and Mark Johnson. In abstract fields such as economics, metaphors serve as an essential mechanism for simplifying complex processes and facilitating understanding.

Keywords: *Conceptual metaphor, economic discourse, cognitive linguistics, Uzbek language, terminology, source domain, target domain.*

ПОНЯТИЕ МЕТАФОРЫ И ТЕОРИЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЙ МЕТАФОРЫ: АНАЛИЗ В КОНТЕКСТЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

Нарзиев Навруз Толлибаевич

старший преподаватель Самаркандского института экономики и сервиса

Аннотация. Данное исследование посвящено анализу метафор, используемых в современном узбекском экономическом дискурсе, с точки зрения когнитивной лингвистики. Основная цель работы заключается в выявлении, классификации и раскрытии когнитивно-прагматических характеристик метафорических моделей в экономических текстах (включая официальные документы и средства массовой информации) на основе теории концептуальной метафоры, разработанной Джорджем Лакоффом и Марком Джонсоном. В таких абстрактных областях, как экономика, метафоры выступают важным механизмом упрощения сложных процессов и облегчения их понимания.

Ключевые слова: *Концептуальная метафора, экономический дискурс, когнитивная лингвистика, узбекский язык, терминология, источник-домен, целевой домен.*

Zamonaviy lingvistika va kognitiv fanlarda metafora nafaqat badiiy ifoda vositasi, balki inson fikrlashining asosiy mexanizmi sifatida qaralmoqda. George Lakoff va Mark Johnson tomonidan ishlab chiqilgan kontseptual metafora nazariyasi metaforalarni kontseptual tuzilmalar sifatida talqin etib, ularning til va kognitsiyadagi markaziy rolini ta'kidlaydi. Ushbu nazariya bo'yicha metaforalar oddiy til troplari emas,

balki dunyoni tushunish va tasvirlashning chuqur asoslarini tashkil etadi, chunki ular bir kontseptsiyani boshqa ko'proq tushunarli kontseptsiyaga o'xshatish orqali ishlaydi.

Iqtisodiy diskursda metaforalar alohida ahamiyat kasb etadi, zero iqtisodiy hodisalar ko'pincha abstrakt va murakkab bo'lib, ularni «sarguzasht», «urush», «mashina» kabi konkret sohalarga o'xshatish orqali tushuntirishga uriniladi. Masalan, «iqtisodiy o'sish» ko'tarilish sifatida, «inflyatsiya» esa «dushman» sifatida metaforik tasvirlanadi. Bunday metaforalar nafaqat tilni boyitadi, balki iqtisodiy siyosatni shakllantirishda va jamoatchilik fikrini boshqarishda kuchli ta'sir ko'rsatadi. Biroq, o'zbek iqtisodiy diskursidagi metaforalarni kontseptual nazariya doirasida tizimli tahlil qilish bo'yicha etarli tadqiqotlar mavjud emasligi muammoni kuchaytiradi.

Xususan, ushbu tadqiqotda iqtisodiy diskursdagi metaforalar kognitiv pragmatika nuqtai nazaridan ham ko'rib chiqiladi, bu esa ularning diskursiv strategiyalardagi funksiyalarini va auditoriyaga ta'sirini aniqlash imkonini beradi [10, p. 2]. Mazkur tahlil iqtisodiy terminologiyaning semantik va pragmatik xususiyatlarini aniqlashda, shuningdek, iqtisodiy tushunchalarning tarjimasida uchraydigan qiyinchiliklarni bartaraf etishda muhim ahamiyat kasb etadi [8, p. 6]. Ayniqsa, abstrakt tushunchalar bilan ish olib boradigan iqtisodiyot kabi sohalarda metafora murakkabliklarni soddalashtirish va tushunishni osonlashtirish uchun zarur vosita bo'lib xizmat qiladi [11, p. 401]. Iqtisodiy tildagi metaforalarning faol qo'llanilishi iqtisodchilarning ko'pincha anglamagan holda metaforik tilga tayanishini ko'rsatadi [2, p. 57], bu esa ularning ilmiy bilishdagi rolini yanada oshiradi [4, p. 530].

Iqtisodiy diskursdagi metaforik ifodalarni tahlil qilish, shuningdek, turli madaniyatlardagi iqtisodiy tushunchalarni ifodalashda metaforalarning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlashda muhim ahamiyatga ega [9, p. 152]. Bu jihatdan, iqtisodiy terminologiyadagi metaforalar nafaqat ma'lum bir tushunchani soddalashtiradi, balki uning mohiyatini ham belgilab beradi, shu bilan birga nutqiy ta'sir darajasini intensivlashtiradi [12, p. 21]. Ushbu tahlil, iqtisodiy matnlarning diskursiv xususiyatlarini, jumladan, maxsus terminologiya, miqdoriy ma'lumotlarni taqdim etish usullari va argumentativ tuzilmalarni o'rganish orqali iqtisodiy diskursning o'ziga xosligini ochib beradi (1, p. 1015]. Shu bilan birga, zamonaviy tadqiqotlar

metaforalarning iqtisodiy qaror qabul qilish jarayonlariga va bozor ishtirokchilarining xulq-atvoriga ta'sirini ham o'rganadi. Bunday tadqiqotlar metaforik ifodalarning nafaqat kognitiv, balki ijtimoiy-psixologik jihatdan ham chuqur ildiz otganligini, ularning iqtisodiy jarayonlarni tushunish va interpretatsiya qilishda fundamental rol o'ynashini ko'rsatadi. Mazkur yondashuvlar iqtisodiy tahlil doirasida metaforalarni shunchaki retorik bezak emas, balki iqtisodiy bilimlarni yaratish va uzatishning ajralmas qismi sifatida ko'rib chiqish zarurligini ta'kidlaydi. Xususan, bunday yondashuv metaforalarning iqtisodiy siyosatning shakllanishidagi va jamoatchilik ongida iqtisodiy tushunchalarni mustahkamlashdagi ta'sirchan rolini yanada chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Bu, shuningdek, iqtisodiy modellarda qo'llaniladigan metaforalarning epistemologik asoslarini va ularning haqiqatni qanday aks ettirishi yoki buzishi mumkinligini ham tahlil qilishni taqozo etadi. Shu nuqtai nazardan, iqtisodiy metaforalarni chuqur tahlil qilish, ularning iqtisodiy tafakkur va siyosatga ta'sirini tushunish uchun kalit hisoblanadi. Bundan tashqari, iqtisodiy metaforalarni lingvistik jihatdan o'rganish ularning strukturaviy xususiyatlarini, jumladan, manba va maqsad domenlarini aniqlashga, shuningdek, ularning transformatsiyasi va evolyutsiyasi mexanizmlarini ochishga imkon beradi. Shu bilan birga, madaniyatlararo farqlarni hisobga olgan holda iqtisodiy diskursdagi metaforalarni qiyosiy o'rganish turli iqtisodiy tizimlar va qadriyatlar tizimlarining lingvistik aks etishini ochib beradi. Bu esa global iqtisodiy muloqotda vujudga kelishi mumkin bo'lgan noto'g'ri tushunishlar va madaniy to'siqlarni bartaraf etish uchun muhim fundamental tushunchalar beradi. Shunday qilib, ushbu tadqiqot o'zbek iqtisodiy diskursidagi metaforalarni tahlil qilish orqali nafaqat tilshunoslik, balki iqtisodiyot va kognitiv fanlar kesishmasida yangi bilimlarni shakllantirishga intiladi.

Ushbu tadqiqotda o'zbek iqtisodiy diskursidagi metaforalarni tahlil qilish uchun kognitiv lingvistika tamoyillariga asoslangan sifatli kontent-tahlil (qualitative content analysis) metodologiyasi qo'llaniladi. Mazkur metodologiya metaforik ifodalarning aniqlanishi, tasniflanishi va ularning iqtisodiy tushunchalar bilan o'zaro aloqasini chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Xususan, Lakoff va Johnson tomonidan ishlab chiqilgan konseptual metafora nazariyasi asosida iqtisodiy terminologiyadagi

metaforalarning kognitiv modellari va ularning iqtisodiy tafakkurga ta'siri o'rganiladi. Tahlil jarayonida iqtisodiy matnlardan olingan misollar asosida metaforalarning manba sohalari (source domains) va maqsad sohalari (target domains) aniqlanib, ularning iqtisodiy kontseptsiyalarni qanday modellashtirishini baholanadi. Bu tahlil, shuningdek, iqtisodiy tushunchalarning tilda qanday konstruksiya qilinishini va ularning jamiyatdagi idrokiga qanday ta'sir qilishini ochib beradi.

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'zbek iqtisodiy diskursida «urush», «sog'liq», «yo'l» kabi manba domenlaridan kelib chiqqan ko'plab konseptual metaforalar faol qo'llaniladi. Masalan, «iqtisodiy urush» metaforasi raqobat va kurash kontekstini aks ettirsa, «nosog'lom iqtisodiyot» iqtisodiyotdagi muammolar va tanglik holatini ifodalaydi. Shuningdek, «iqtisodiy yo'l» kabi metaforalar iqtisodiy rivojlanishning traektoriyasi va strategik yo'nalishlarini tavsiflashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu metaforalar nafaqat iqtisodiy hodisalarni soddalashtirib tushuntiradi, balki ularga nisbatan muayyan hissiy va qadriyatga asoslangan munosabatni ham shakllantiradi. Bunday metaforik ifodalar, shuningdek, murakkab iqtisodiy jarayonlarni oddiyroq tushunchalar orqali ommaga etkazishga yordam beradi va shu bilan jamoatchilik ongida iqtisodiy siyosatning maqsadlari va natijalariga nisbatan ma'lum bir idrokni mustahkamlaydi. Ushbu topilmalar iqtisodiy terminologiyaning nafaqat deskriptiv, balki normativ va preskriptiv funksiyalarini ham ta'kidlaydi, bu esa iqtisodiy qaror qabul qilish jarayonlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Boshqa bir misol sifatida, «iqtisodiy o'sish» va «bozor harorati» kabi metaforalar iqtisodiyotga tirik organizm yoki tabiat hodisasi sifatida qarashni aks ettirib, iqtisodiy jarayonlarning tabiiy, ammo ba'zan nazorat qilib bo'lmaydigan xususiyatiga ishora qiladi.

Umuman olganda, iqtisodiy diskursdagi metaforalarning kognitiv va kommunikativ funksiyalari chuqur tahlil etiladi, ayniqsa ularning iqtisodiy tushunchalarni idrok etish, ularga ta'sir ko'rsatish va ijtimoiy konsensusni shakllantirishdagi roli ko'rib chiqiladi. Bu tahlil, metaforalarning iqtisodiy siyosatni ishlab chiqish va amalga oshirishda, shuningdek, jamoatchilik fikrini boshqarishda qanchalik samarali vosita ekanligini ochib beradi. Bu jarayon, ayniqsa, murakkab iqtisodiy g'oyalarni soddalashtirish, ularni keng omma uchun tushunarli qilish va shu

orqali iqtisodiy siyosatga nisbatan qabul qilish darajasini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, metaforalar iqtisodiy jarayonlarning ma'lum aspektlarini yoritib, boshqalarini qorong'uda qoldirishi mumkin, bu esa iqtisodiy voqelikni noto'g'ri idrok etishga yoki ma'lum xulosalarga undashga olib kelishi mumkin. Bunday holatlar iqtisodiy tahlil va kommunikatsiyada metaforalarni tanlash va ulardan foydalanishda katta mas'uliyatni talab qiladi, chunki ular nafaqat tushunchalarni shakllantiradi, balki ijtimoiy qadriyatlar va e'tiqodlarga ham ta'sir etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Akbarova, F.S. gizi (2024) "The Characteristics of Discourse in Economic Texts," *Path of Science*, 10(2), p. 1015. doi:10.22178/pos.101-15.
2. Dömötöri-Radenkova, N. (2023) "Conceptual metaphors in Hungarian and Bulgarian banking terminology," *New Horizons in English Studies*, 8, p. 57. doi:10.17951/nh.2023.8.57-72.
3. Hu, C. and Xu, Y. (2017) "WAR Metaphor in the Chinese Economic Media Discourse," *Higher Education Studies*, 7(1), p. 94. doi:10.5539/hes.v7n1p94.
4. Kalugina, J.E. (2020) "Analysis of Country Specific Terminological Units in Economics from English Sources," *RUDN Journal of Language Studies Semiotics and Semantics*, 11(3), p. 517. doi:10.22363/2313-2299-2020-11-3-517-531.
5. Karabulatova, I.S. et al. (2020) "The Use of Stable Expressions in Modern Economic Discourse as an Emotional Increase in the Potential Impact on Purchasing Power," *Space and Culture India*, 7(4), p. 283. doi:10.20896/saci.v7i4.488.
6. Korobka, P. (2021) "Pragmatic function of terminology and the dual nature of economic concepts," *E3S Web of Conferences*, 273, p. 12142. doi:10.1051/e3sconf/202127312142.
7. Meaton, A.K. and Medina, M.J.R. (2023) "Translating Economic Opinion Articles on the Ukraine Conflict: the Challenges of Intertextuality and Other Literary Devices," *Sendebär*, 34, p. 7. doi:10.30827/sendebär.v34.26922.

8. Nematilloeyvna, K.N. (2022) "Types of Metaphor and Problems of Translation," Indonesian Journal of Innovation Studies, 18. doi:10.21070/ijins.v18i.629.
9. Sheremetyeva, A. and Zyryanova, I.N. (2016) "The metaphorical representation of Kunde (client) in economic discourse (in terms of German and Russian languages)," Sibirskiy filologicheskiy zhurnal, (4), p. 152. doi:10.17223/18137083/57/14.
10. Shevchenko, I., Goncharova, T. and Gutorov, V. (2020) "Cognitive pragmatics of American presidential debates: a case for economic metaphors," Cognition communication discourse [Preprint], (21). doi:10.26565/2218-2926-2020-21-03.
11. Tang, M. (2017) "Espejos Metafóricos de Occidente: China en la Prensa Económica Británica," Historia y Comunicación Social, 22(2), p. 397. doi:10.5209/hics.57851.
12. Zibin, A. and Solopova, O.A. (2024) "Metaphors across languages, cultures and discourses: A research agenda," Russian Journal of Linguistics, 28(1), p. 7. doi:10.22363/2687-0088-37837.